

Ağaç malzemeli camilerin irdelenmesi ve korunabilirliği: Artvin örneği

Examination and conservation of wooden mosques: The case of Artvin

Birgül Çakıroğlu¹

Reyhan Akat²

Evren Osman Çakıroğlu¹

Taner Taşdemir¹

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin

² Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat

Sorumlu yazar (Corresponding author)

Reyhan Akat

reyhan.akat@yobu.edu.tr

Geliş tarihi (Received)

28.09.2024

Kabul Tarihi (Accepted)

14.10.2024

Sorumlu editör (Corresponding editor)

Ömer Lütfü Çorbacı

omerlutfu.corbaci@erdogan.edu.tr

Atıf (To cite this article): Çakıroğlu, B., Akat, R., Çakıroğlu, E. O., Taşdemir, T. (2024). Ağaç malzemeli camilerin irdelenmesi ve korunabilirliği: Artvin örneği. Ormanlık Araştırma Dergisi, 11(2), 190-205. <https://doi.org/10.17568/ogmoad.1557437>

Creative Commons Atıf -
Türetilmez 4.0 Uluslararası
Lisansı ile lisanslanmıştır.

Öz

Bu çalışmada, zengin ormana sahip bölgelerin dini mimarisinde yapı malzemesi olarak ağacın şekillendirdiği kırsal ahşap cami mimarisi ve süslemelerin özgün özelliklerinin tespit edilmesi ve korunabilirliği araştırılmıştır. Ayrıca, geleneksel kırsal camilerin restorasyonu yapılırken bazı yanlış kararlar ile hatalı uygulamalar sebebiyle mimari ve süslemelerin zarar görmesine ve aslına uygun olmayan olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına vurgu yapılmıştır. Çalışma kapsamında Artvin ilinin Borçka ilçesi incelenmiştir. Seçilen ahşap cami yapılarının mimari çizimleri, iç ve dış mekân görselleri üzerinden analizleri belirlenmiş, yorumlanarak irdelenmiştir. Kırsal camilerin koruma kriterlerine uygun restorasyon projeleriyle korunması gerektiğine, geçmişten gelen değerlerin doğru tespit edilip sürdürülebilirliği bağlamında bu çalışma Merkez camide yapılan olumsuz restorasyon çalışmasına dikkat çekmektedir. Bu camideki özgün mimari ve süsleme değerlerinin yok edilmesi örneği, diğer camilerde de aynı akıbetin olmaması için önemlidir. Özenli ahşap işçiliğiyle kalem işi bezemeleri, bu tarihi kırsal camilerin olağanüstü marangozluk becerisi ve estetik anlayış sergilediğini ortaya koymaktadır. Örnek ahşap camilerin korunmasındaki eksiklik ve yanlışlıklara dikkat çekilmiş, koruma kriterlerine uygun restorasyonlarının yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel ahşap cami, ahşap malzemesi, yapım tekniği, süsleme, restorasyon

Abstract

In this study, it was investigated to determine the original features of rural wooden mosque architecture and ornaments shaped by the tree as a building material in the religious architecture of the regions with rich forests and to investigate their preservation. In addition, while restoring traditional rural mosques, it was emphasized that some wrong decisions and incorrect applications caused damage to the architecture and ornaments and the emergence of negative results that are not in accordance with the original. Within the scope of the study, Borçka district of Artvin province was examined. The architectural drawings, interior and exterior visuals of the selected wooden mosque structures were analysed, interpreted and examined. This study draws attention to the negative restoration work carried out in the Central mosque in the context of the need to protect rural mosques with restoration projects in accordance with the conservation criteria, the correct identification and sustainability of the values from the past. The example of the destruction of the original architectural and ornamental values in this mosque is important to prevent the same fate in other mosques. The elaborate woodwork and pencil decorations reveal that these historical rural mosques exhibit extraordinary carpentry skills and aesthetic understanding. Attention was drawn to the deficiencies and mistakes in the conservation of the exemplary wooden mosques, and it was emphasized that they should be restored in accordance with the conservation criteria.

Keywords: Traditional wooden mosque, wood material, construction technique, ornamentation, restoration

1. Giriş

Kırsal mimari, doğal çevreyle bütünleşen, yerel toplulukların kültürel ve işlevsel ihtiyaçlarını dikkate alan bina ve yapı tasarımını ifade eder. Bu bağlamda, kırsal camiler, mimaride simgesel değeri, belirleyici, birleştirici ve bütünleştirici rolü ile kırsal mimarinin önemli unsurlarından biridir. Aynı zamanda, bu yapılar buldukları alana ve çevresine rekreasyonel olanaklar da sunmaktadır (Çorbacı ve ark., 2022a). Ancak bir zamanlar bulunduğu yerin ihtiyaçlarına cevap veren bu yöresel kırsal camiler günümüzde giderek azalmaktadır. Benzer şekilde, kırsal yerleşmelerde çevresi ile bağını kuramayan niteliksiz cami yapıları yaygınlaşmaktadır. Geçmişten günümüze gelen bu mimari mirasların tespit edilmesi, korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve yapılacak tasarımlara referans olması açısından önem arz etmektedir.

Kuban (2019), herhangi bir yapıya sahip bir eşyanın niteliklerini belli sınır, ilişki ve tanımlar çevresinde ele almak gerektiğini ve bu ilişkileri de amaç ve kapsam, amaç ve malzeme, yapım, strüktür ve teknik olarak beş grupta toplamaktadır. Mimarlık ürünlerinin her türlüşününün yapı ve formunu belirleyen faktörleri Sümerkan (1990) şöyle sıralamıştır:

- Yaşanılan sosyo-kültürel çevre ve gelir düzeyi,
- Geleneksel mimari yapım tekniği ve kullanılan yerel malzemeler,
- Çevresel yapı malzemesine bağlı olarak biçimlenen ve gelişen geleneksel yapı, eleman ve strüktürel malzeme,
- Yerel arazinin biçimlenişi ve eğitim durumunu da kapsayan fiziksel özellikler,
- İklimsel faktörler ve bitki örtüsünden oluşan yeşil doku,
- Eğitime bağlı olarak arazinin yönleneşmesi.

Tarih boyunca, Doğu Karadeniz Bölümü gerek coğrafi konumu gerekse doğasının verimli olması açısından çeşitli etnik grupların yerleştiği bir cazibe merkezi olmuş ve yöresel geleneksel konutlarına benzeyen ahşap cami mimarisi de ortaya çıkmıştır. Cami yapıları, büyük çoğunlukla ahşap malzemedен inşa edilmiştir. Genellikle ceviz ağacından yapılmış ahşap malzeme, camilerin taşıyıcı sisteminde, duvar örgüsünde ve iç mekânlarda kullanılmıştır. Camilerin aydınlatılmasında, doğal aydınlatmaya önem verilmiş ve arazideki konumlanmasına bağlı olarak doğal aydınlatmadan yararlanılmıştır. Caminin her katına pencereler cephelede doğal ışığı alacak biçimde ölçüsü ve sa-

yısı ayarlanmıştır. Buradaki ahşap camilerin en belirgin özellikleri arasında ahşap süsleme ve renkli boyama özellikleridir. Kırsal camiler genellikle mahfil, minber, mihrap ve kürsü gibi mekânsal kurguların haricinde, diğer mekânsal biçimlenişleri yöresel geleneksel konut biçimlenişini göstermektedirler (Karpuz, 1989).

İmar işlerinin yoğunluk kazandığı Osmanlı başkentleri ve sancakları dışında kalan bölgelerdeki dini yapılar; bilindik dört, altı ya da sekiz ayaklı merkezi kubbeli baldakenden farklı olarak, yöresel ihtiyaçlara cevap veren daha mütevazı ölçeklerdeki yapılardır. Osmanlı dini mimarisine çok yönlü bakarak sağlıklı bir değerlendirme yapmak için merkezlerde yapılan anıtsal bilindik şemanın dışındaki yerel ve farklı uygulamaları da bilmek ve bunları değerlendirme çerçevesinde doğru yere oturtmak gerekir (Kazaz, 2016).

1.1. Ağaç malzeme

Tabiatta yenilenebilen, biçimlenmesi, kullanımı kolay doğal malzeme olması nedeniyle taş malzemedен sonra doğal olarak en fazla ağaç kullanılmıştır. Fakat, istenmeyen dış olumsuz etkilere fazla maruz kaldığında çok uzun ömürlü olamamaktadır. Tarihi süreçte, ilk saçak malzemesi, ilk örtü ve ilk direk inşasında kullanılan malzeme ağaçtan yapılmıştır. Benzer şekilde, tavan ve döşeme malzemesi olarak da yine tarihi mimarlığın en yaygın malzemesi ağaçtır. Ağacın taşa göre kısa ömürlü bir yapı malzemesi olması, onun ancak orman bol olan bölgelerde konut malzemesi olarak kullanılmasına neden olmuştur (Kuban, 2019). Ayrıca, kullanıldıkça eskimesinden oluşan doğal bir güzelliğe sahiptir. Ahşabın güzelliğini artıran yapının çeşitli bitim teknikleri de mimari tasarım ve uygulamalara farklı üstün özellikler kazandırır. Örneğin kumlanabilir, perdahlanabilir, cilalanabilir, verniklenebilir, renklendirilebilir ya da boyanabilir. Ahşap bitimi sonuna kadar esnektir ve çeşitli olanaklara, zevklere ve uygulamalara uyacak şekilde uygulanabilir (Farrelly, 2017).

Ahşabın doğada kendiliğinden yetişmesi veya yetiştirilebilirliği, kullanılacak amaca göre kolay hazırlanması ve biçimlenmesi, basınca, çekmeye ve eğilmeye gösterdiği çok yönlü direnç, esnekliği, kendi arasında başka bir malzemeye gerek kalmadan birleşebilmesi, (geçmeler, kavelalar) yapıstırıcılarla bütünleşmesi, buhar altında istenilen biçimi alması, ısı ve ses yalıtıcılığı, hafif oluşu, el işçiliğine ağır bastığı bir üretiminin varlığı, endüstri düzeninde fabrika üretimine uyum sağlaması ve teknolojik gelişme ile üstün düzeyde nitelikler kazanabilmesi (yoğunlaşma, kurutma, yangına, rutubete karşı dirençlendirme, yapay ahşap) başlıca

avantajlarıdır. Canlı ve doğal niteliğine bağlı olarak hareket etmesi, liflerinin yönü ile ilişkili olarak kısıp uzaması, uzun ömürlü olmaması, suya karşı doğal koşullarda geçirgenliği, kuruma-ıslanma sürekliliği içinde şişmesi, çekmesi, çürümesi, yangında yok olması ve zararlılara doğal olarak direnememesi sakıncalı yönleridir (İzgi, 1999).

1.2. Literatür

Artvin ve yakın illerde kırsal cami mimarisi ile ilgili çalışmalar bu araştırmaya yol göstermiştir.

Demir (2004), Trabzon ve çevresindeki bölgesel ahşap camileri yapı biçimi, konumları, mekânsal özellikleri ve süslemeleri açısından incelemiştir. Çalık ve Konak (2021), Doğu Karadeniz Bölümündeki kırsal camileri ele alarak, restorasyonları hakkında bilgiler sunmuş ve geleceğe taşımakta gerekli belgeleri kayıt altına almıştır. Çakır (2000) tarafından, geçmişin ışığında günümüz şartlarını da yerine getiren yapılardaki gelişmenin ve değişikliğin ne şekilde olabileceği araştırılmıştır.

Yıldız (2021), çalışmasında Şavşat ilçesinde ahşap süslemelere sahip birçok camiyi tespit etmiş ve eserlerin sahip olduğu özellikleri açıklayarak değerlerini gün yüzüne çıkarmayı amaçlamıştır. Aytekin (2022) ise Doğu Karadeniz Bölümündeki geleneksel ahşap camilerin mimari özelliklerini ve

koruma sorunlarını belgelemiştir. Karahan (2020) tarafından Artvin'in Camili Havzasındaki geleneksel mimarilerin ahşap yığma yapım sistemiyle inşa edilmiş olmalarından dolayı ahşap malzeme, ahşap yapım sistemi ve ahşap yığma mimarisi açıklanmıştır. Kazaz ve Tuluk (2021) tarafından kırsal camilerin renk, doku, biçim, şekil, konum ve yerleşiminin ilişkisi irdelenmiştir. Aydın ve ark. (2024) ise camilerin harim kapılarının bezeme anlayışını irdemiş, kullanılan süslemenin biçim, renk ve doku seçimlerinin zaman ve kültür açısından gösterdiği değişiklikleri belirlemiştir.

Coşkun (2021), Artvin ili Borçka ilçesindeki yığma ahşap camilerin mimari özelliklerini incelemiş, İrem Camisini analitik röleve çizimleri ve analizleri ile belgelemiş, restitüsyon projesini hazırlamış ve koruma sorunlarını inceleyerek restorasyon önerileri sunmuştur. Çakıroğlu ve ark. (2023) tarafından ise Artvin'deki bazı tarihi camiler süsleme programı açısından incelenmiştir.

2. Materyal ve Metot

2.1. Çalışma alanı

Türkiye'de kırsal ahşap cami yapıları geleneğinin yoğun olarak görüldüğü Artvin ilinin Borçka ilçesi çalışma alanı olarak seçilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma alanı (sol: URL- 1; sağ: URL-2)
Figure 1. Study area (left: URL-1; right: URL-2)

Borçka ilçesinin tarihi; M.Ö 2000 yılından başlayarak Hurriler, sonra Urartular, M.Ö 720-714 yılları arasında Kimmerler, M.Ö 655'te Sakalar, sonra Arsaklılar, M.S 576 yılından itibaren Bizanslılar, 645 yılında ve Halife Osman döneminde İslam Ordusu, sonra Emeviler, Hazar Türkleri ve Bagratlılar, Büyük Selçuklu Devletinin kurulmasından sonra ise Selçuklu (1063), sonra Moğollar, Yavuz Sultan Selim'in Trabzon Valiliği döneminde Osmanlı, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinden sonra ise Rusya yönetiminde kalmış, bu tarihten sonra Borçka ve çevresi sık sık savaşlara sahne olmuştur. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Antlaşması ile İngilizler, sonra 9 Şubat 1921 tarihine

kadar Gürcüler yönetmiş, T.B.M.M. ultimatomu ile Gürcüler bölgeyi terk etmiş, 7 Mart 1921 yılında Borçka ilçesi, Artvin ili ve çevresi kesin olarak Anayurda kavuşmuştur (URL-3).

2.2. Metot

Verilerin elde edilmesinde, yerinde gözlem –inceleme tekniği, fotoğraflama tekniği, mülakat tekniği ve literatür çalışması kullanılmıştır.

2.3. Örneklem

Örneklerin seçiminde; dış gözlem tekniği, mülakat tekniği ve yerinde inceleme tekniği kullanılmıştır.

Artvin iline ait yığma ahşap sistemle 19. yüzyıla tarihlenen şu 4 cami incelenmiştir: İremit Camii, Muratlı Camii, Düzköy Camii ve Merkez Camii.

3. Bulgular

Çalışmada; Osmanlı Dönemi'ne ait İremit Camisi, Merkez Camisi, Muratlı Köyü Camisi ve Düzköy Camisi plan, yapım malzemesi, tekniği ve süsleme açısından incelenmiştir.

3.1. Maralköy İremit Camii (1851)

İremit Camii (1851), tarihi-kültürel değeri olan Maçaheli bölgesinde, günümüzde Artvin ilinde Maralköy'ün İremit mahallesinde inşa edilmiş önemli sekiz ahşap camiden biridir (Karahana, 2020). Artvin ili yöresindeki diğer kırsal camilerle ve Gürcistan'ın Acara yöresindeki camilerle yakın benzerlikler gösterir (Fidan, 2017). Cami, 1851 yılında inşa edilmiştir. Harim ölçüleri 772 x 713 cm, yüksekliği ise 406 cm'dir. Camii'nin dış duvarlarında kestane ağacı kullanılmıştır (Coşkun, 2021; Çakıroğlu ve ark., 2023).

İremit Cami zemin katta harim katı ve 1. katta mahfil katı olmak üzere iki katlıdır. Ahşap direkler üzerine oturan camiye sonradan bodrum katı ilave edilmiştir. Kare planlı ahşap camiye son cemaat yerinden girilir. Çift kanatlı ahşap ana giriş kapısıyla harime giriş, son cemaat kısmından sağlanır. Son cemaat kısmında üst kat balkona çıkış için ahşap bir merdiven vardır. Balkondan mahfil kata giriş sağlanır. Balkon ahşap dikmelerle desteklenmiştir. Harim katta girişin sağ kısmında mahfil kata çıkmak için bir merdiven bulunmaktadır. Bodrum kata giriş ise yan cepheden sağlanmaktadır. Bodrum katta depo ve oda yer almaktadır. Harim katı ve mahfil katı ahşap yığma sistemle, bodrum kat ise ahşap yığma ve kagir yığma sistemle yapılmıştır. Harim katta girişin karşısında ahşap mihrap ve minber yer alır. Mahfil katı U şeklindedir. Çatısı, kırma çatıyla örtülü olup iç mekânda tavan ahşap kaplamalıdır ve harim merkezinde çatıdan algılanmayan bir kubbesi vardır (Tablo 1).

3.2. Muratlı Köyü Camii (1846)

Muratlı Cami (1846); Borçka ilçesinin, Muratlı Köyü'ndedir, Çoruh Nehri kıyısına yakın ve Gürcistan sınırında inşa edilmiş kırsal ahşap camidir. Cami, muhtemelen Hicri 1262 (M. 1846) yılında inşa edilerek ibadete açılmıştır (URL- 4). Yörenin en büyük camisi unvanına sahiptir. Zemin katta harim, 1. katta mahfil ahşap yığma sistem, bodrum kat ise kagir yığma sistem olarak yapılmıştır. Kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Camiye giriş son cemaat yerinden olmakta ve basamakla son cemaat

yerine çıkılmaktadır. İki adet ahşap kapıyla son cemaat yerinden harime giriş sağlanmaktadır.

Caminin merkezinde Artvin ilindeki camilerde en büyük açıklıklardan birine sahip bağdadi kubbe yer almaktadır. Tavan kenarları, minber, vb. iç mekanlarında mükemmel ahşap işçiliği, oymacılık ve süslemeler kullanılmış, düz ahşaptan döşemeler ve tavan yapılmıştır. Harim katta girişin karşısında ahşap malzemedan mihrap, minber ve vaaz kürsüsü yer almaktadır. Caminin çatısı iki tarafa kırma şeklinde olup geniş saçaklara sahiptir. Kare bir kaide üzerinde yer alan minare silindirik gövdeli taş malzemedan yapılmıştır. İki kapıyı çevreleyen çerçeve sayesinde bütünlük oluşturan kapıların üzerinde oyma tekniği ile oluşturulmuş hayat ağacı, lale ve papatya gibi bezemeler yer almaktadır (Tablo 2).

3.3. Düzköy Camii (1850)

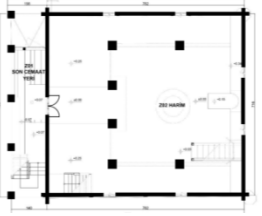
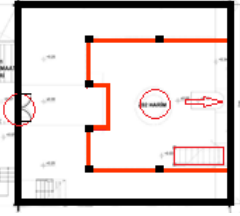

Cami cephesindeki levhada H. 1266 (M. 1850) tarihi bulunmakta olup Borçka ilçesi Düzköy'de inşa edilmiş ahşap camidir. Zemin katta harim, 1. katta da mahfil vardır. Yapı, arazideki kot farkından dolayı bodrum kata sahiptir. Harim ve mahfil katlar yığma ahşap sistem, bodrum kat ise kagir yığma sistem olarak yapılmıştır. Zemin kata giriş birkaç basamaklı taş merdivenle sağlanmaktadır. Girişte L şeklinde plana sahip bir son cemaat yeri yer almaktadır. Harim katı kare planlı olup yaklaşık 11,40x11,0 m ölçülerindedir.

Çift kanatlı ahşap bir kapıdan harime girilmektedir. Giriş kapısı karşısında ahşap malzemedan yapılmış mihrap ve minber yer alır. Mahfil kat U şeklinde plana sahiptir. Tavan ahşap malzemedan olup merkezde kare planlı bir göbek mevcuttur. Caminin çatısı kırma çatı formu olup örtü malzemesi olarak kiremit kullanılmıştır. Ahşap süslemelerde ise kabartma, oyma ve kafes oyma tekniği yaygın olarak yer almaktadır (Tablo 3).

3.4. Camili Köyü Merkez Camii (1855)

Bazı kısımları aslına uygun restore edilmemiş cami örneğidir, Gürcistan sınırındaki Artvin ili Borçka ilçesinin Camili köyünde inşa edilmiştir. Giriş kısmında bulunan tabelada 1855 tarihinde yapıldığı yazmaktadır. Karahana (2020)'a göre cami 1855 yılında çığ felaketi sırasında yıkılmış, ardından günümüzdeki bu yeni cami inşa edilmiştir. Cami hem yapısal ve mekânsal özellikleri ve süslemeleriyle Artvin ilinin yöresel özelliklerini taşımaktadır hem de Gürcistan'ın Acara yöresindeki camilerin genel özelliklerini yansıtmaktadır.

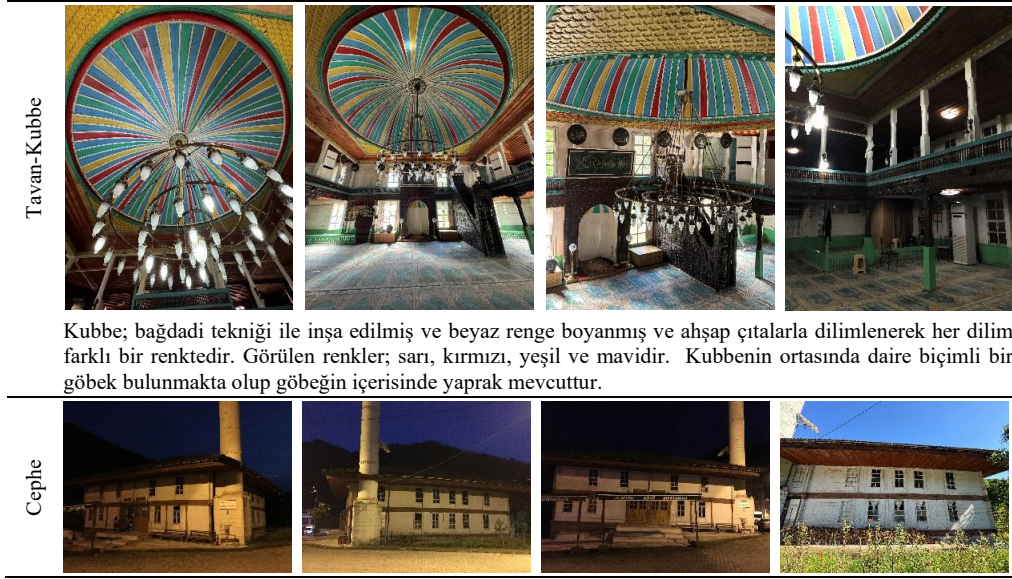
Tablo 1. İremit Cami'nin konum, plan ve mimari elemanları
Table 1. Location, plan and architectural elements of İremit Mosque

İremit Cami	
Konum/Plan	 <p>Google earth zemin kat plan krokisi ve iç mekanları (Coşkun, 2021)</p>
İç mekan	 <p>Harim katı ve Mahfil katı</p>
Mimari elemanlar	
Mihrap	 <p>Güney cephesinde ahşap boyalıdır. İç yüzeyinde ince uzun dikdörtgen parçalar, üst kısımda ise çıtalarla oluşturulmuş üçgen biçimler ve kullanılan boyama mihrapta etkili olur.</p>
Minber	 <p>Ahşap, çakma tekniğinde ve farklı renklerle boyalıdır. Minber dikdörtgen, üçgen ve dairesel; S, C formunda motifler; yaprak, salkım ve papatya desenleri; örgü şeklinde bordürler, gemi ve kılıç desenleri ile bezenmiştir. Minber kapısı yoktur, girişte ise kemer vardır.</p>
Tavan-Kubbe	 <p>Caminin merkezinde kesik koni şeklinde tasarlanmış ve yeşil renge boyanmıştır.</p>
Cephe	

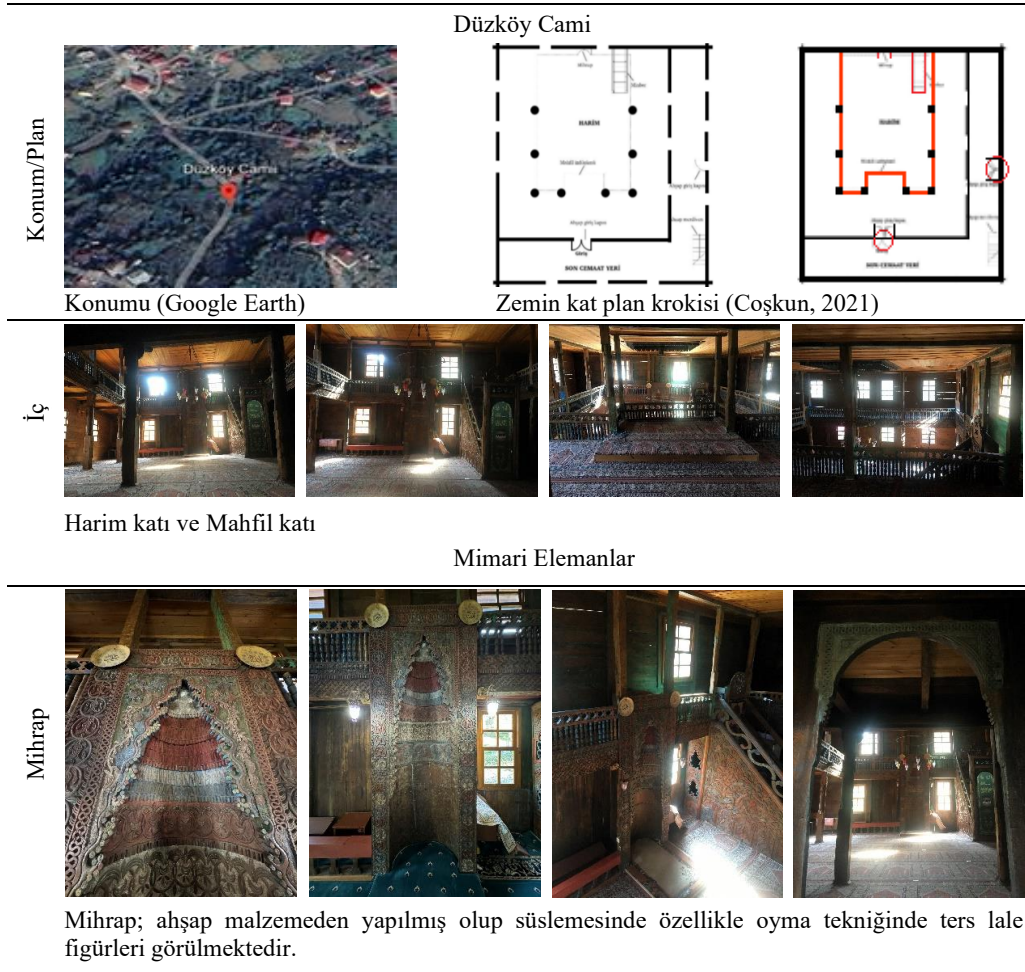
Tablo 2. Muratlı Köyü Cami'nin konum, plan ve mimari elemanları
Table 2. Location, plan and architectural elements of the Muratlı Village Mosque

Muratlı Köyü Cami	
Konum/Plan	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p style="text-align: center;">Konumu (Google Earth) Zemin kat plan krokisi (Coşkun, 2021)</p>
İç Mekan	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p style="text-align: center;">Harim katı ve Mahfil katı</p>
Elemanlar	
Mihrap	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p style="text-align: center;">Mihrap; ahşap malzemedendir ve oyma tekniği ile bezenmiştir. Bulunduğu cephede dışarıya çıkma yapılmış olup üzerinde çiçek, madalyon, yaprak ve yay gibi motifler yer almaktadır.</p>
Minber	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p style="text-align: center;">Minber; ahşap olup oyma tekniği ile yapılmış ve iki cephesi de farklı bezemelerle işlenmiştir. Üzerinde gemi, ay yıldız, kılıç, bıçak, şamdan, terazi, zeytin dalı, anahtar ve madalyon gibi motifler bulunmaktadır.</p>
Vaaaz Kürsüsü	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p style="text-align: center;">Vaaaz kürsüsü; güney cephesi üzerinde yer almaktadır. Kare kaide üzerinde olup yukarı doğru genişleyen bir forma sahiptir ve oyma tekniği ile bezelidir.</p>

Tablo 2. Muratlı Köyü Cami'nin konum, plan ve mimari elemanları (devamı)
Table 2. Location, plan and architectural elements of the Muratlı Village Mosque (continue)

Tablo 3. Düzköy Cami'nin konum, plan ve mimari elemanları
Table 3. Location, plan and architectural elements of Düzköy Mosque

Tablo 3. Düzköy Cami'nin konum, plan ve mimari elemanları (devam)
Table 3. Location, plan and architectural elements of Düzköy Mosque (continue)

Minber; ahşap malzemeden yapılmıştır. Süslemesinde oyma tekniğinde işlenmiş kanca, dalga papatya, vs. desenler mevcuttur.

Yaklaşık olarak kare bir plana sahiptir. Cami, zemin katta harim ve 1. katta mahfil olmak üzere iki katlıdır. Kot farkından dolayı cami harim katına giriş cephesinden iki katlı, mihrabın olduğu cephe-den ise üç katlı görülür. Cami kagir yığma sistem ve ahşap yığma sistem olarak inşa edilmiştir. Harim ve mahfil katta ahşap yığma sistem görülmüştür. Caminin çatısı dört yana eğimli çatı ile, giriş cephesinde yer alan son cemaat üzeri ise tek yöne eğimli çatı ile örtülüdür. Yan cephesinde silindirik gövdeli ahşap minareler yer almaktadır. Katlarda kemerli giyotin pencereler yer almaktadır. Harim katının giriş kapısı karşısında ahşap malzemeden yapılmış mihrap ve minber bulunmaktadır. Mahfil kat eğrisel formda tasarlanmıştır. Yapıda ahşap sütunlar bulunmaktadır. Caminin içinde yer alan mihrap, minber, vaiz kürsüsü, mahfil ve kapılar ahşap motiflerle süslenmiştir. Geçmiş dönemde ustalar tarafından cami içinde rengarenk boyalar kullanılarak mimari elemanlar ve motifler belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu tür ahşapı renkli boyama ifadeleri yörede birçok camide görülmektedir. Günümüzde yapılan restorasyon çalışması ile Camili Merkez Camideki renkli ahşap boyamalar

silinmiştir (Tablo 4).

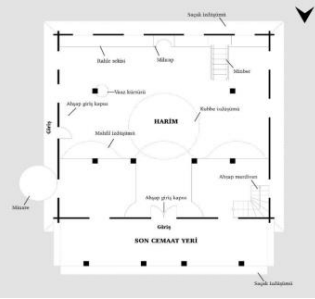
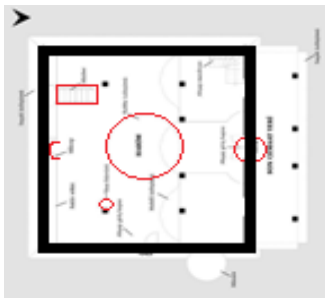

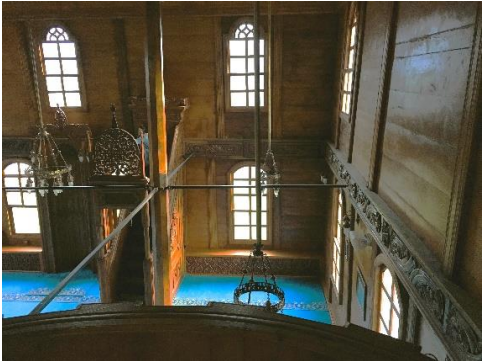

Cepheler de silmelerle hareketlendirilmiş, iç mekân büyük pencerelerle aydınlatılmış ve doğal ışık sağlanmıştır. Camide geometrik, nesnel ve bitkisel tasarımlar ile kitabeler yer almaktadır (Taşkan, 2011).

Dışarıda yeşil görmeye alışmış gözler ahşap giriş kapısından harime girince ferah mı ferah bambaşka bir dünyaya açılmakta; emsallerinin hiçbirinde olmayan bir aydınlık ve ahşap sanatının etkisi hayranlığı aşır hayrete dönüşmektedir. Geneli sade olan mihraba tezat, ince işçilikli minber yer alıyor. Mahfil katı daha önce U şeklinde iken restorasyonla yıllar öncesi haline dönüşmüştür ve, sanki bütün tabiat kubbe içerisinde; ağaç ve bitki süslemeli kalem işi bulunmaktadır (Tablo 4).

4. Tartışma ve Sonuç

Kırsal dini mimari çalışmalarıyla ilgili olarak Şahin Çelik ve Dişli (2017) tarafından Eskişehir, Günyüzü, Kuzören Köyü Camii yöresel malzeme, yapım tekniği ve özgün mimari açısından ince-

Tablo 4. Merkez Camii'nin 2006 yılındaki durumu ile günümüzdeki (2024 yılı) durumunun konum, plan, mimari ve süslemesi açısından karşılaştırılması
Table 4. Comparison of the condition of the Merkez Mosque in 2006 and today (2024) in terms of location, plan, architecture and ornamentation

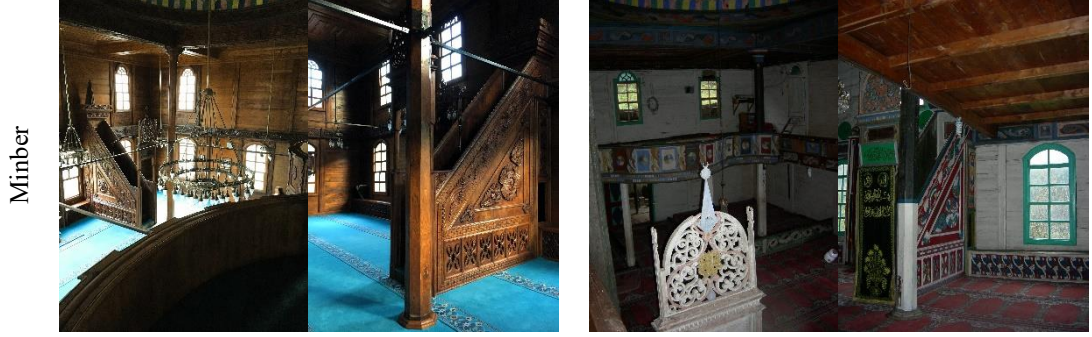
		Camili Köyü Merkez Cami	
Konum/Plan			
	Konumu (Google Earth)	Zemin kat	Plan krokisi (Coşkun, 2021)
Harim Katı - İç Mekan	Günümüz		2006 yılı
			
			
	Günümüzde (2024)		2006 yılında
Mahfil Katı - İç Mekan			

Tablo 4. Merkez Camii'nin 2006 yılındaki durumu ile günümüzdeki (2024 yılı) durumunun konum, plan, mimari ve süslemesi açısından karşılaştırılması (devamı)
Table 4. Comparison of the condition of the Merkez Mosque in 2006 and today (2024) in terms of location, plan, architecture and ornamentation (continue)

Mahfil Kat - İç Mekan		
	Günümüz	2006 yılı
Mihrap		
	Günümüzde (2024)	2006 yılında
Minber		

Cami'nin mihrabı 2006 yılındaki mekânsal işlevinde minbere göre oldukça sade bir tasarıma sahiptir. Ahşap malzemeden yapılmış olup taç kısmına eklenen bezeme ile vurgulanmıştır.

Tablo 4. Merkez Camii'nin 2006 yılındaki durumu ile günümüzdeki (2024 yılı) durumunun konum, plan, mimari ve süslemesi açısından karşılaştırılması (devamı)
Table 4. Comparison of the condition of the Merkez Mosque in 2006 and today (2024) in terms of location, plan, architecture and ornamentation (continue)

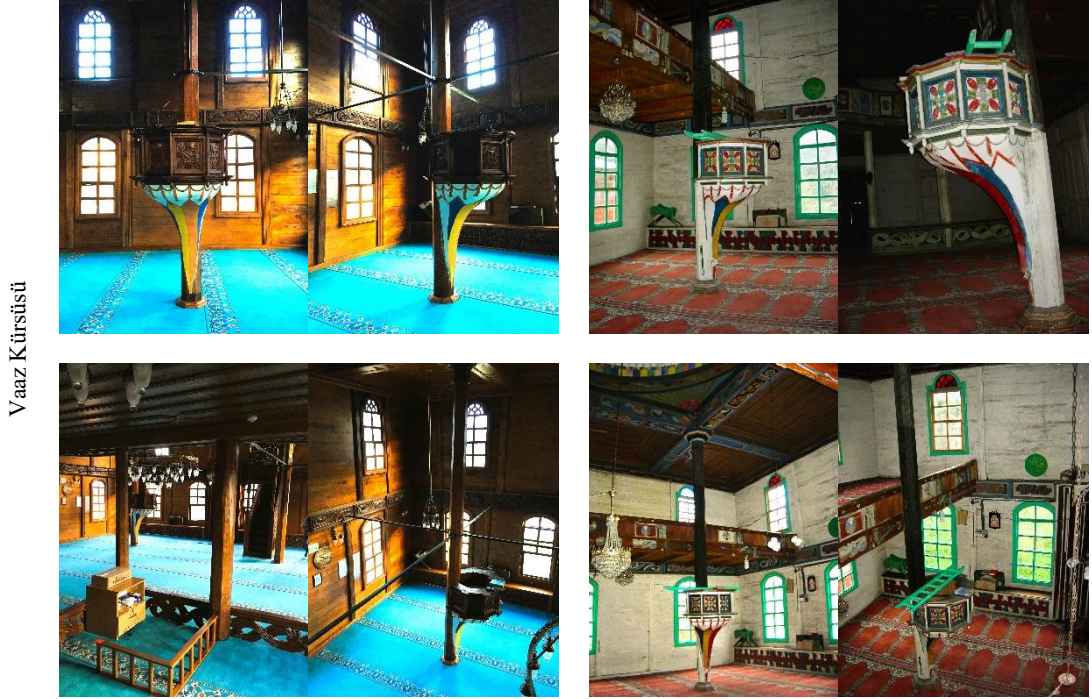

Mimber

Caminin minberi 2006 yılında; mihrabın sağında mihrabın sadeliğine zıt bezeme ile süslenmiş ve ahşap malzemeden yapılmıştır. Üçgen, S ve C formlar; papatya, yaprak vs. şekilleri ve su dalgası motifleri ile yapılmış bordürler bulunmaktadır.

Günümüzde (2024)

2006 yılında

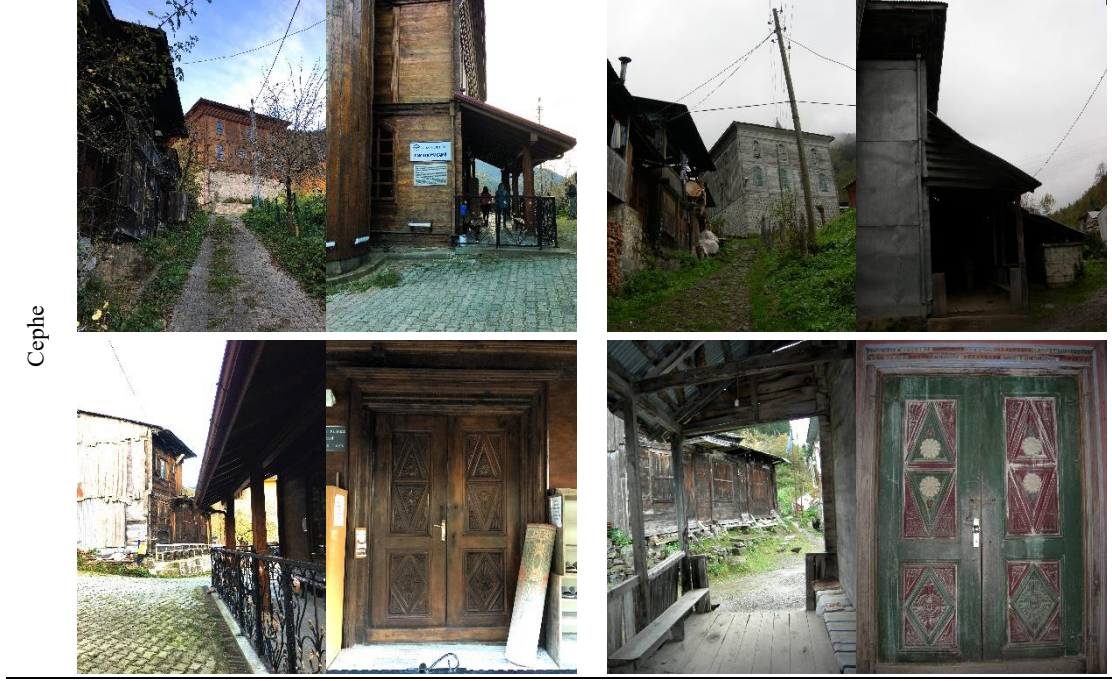
Vaaz Kürsüsü

Vaaz kürsüsü 2006 yılında ahşap malzemeden yapılmıştır, sekizgen formudur ve ahşap sütunlardan birine yaslanmıştır. Sekizgen formulu aşağıya doğru incelerek sütunla birleşmektedir. Sekizgen formunun her kenarında motifler mevcuttur. Ayak kısmı ise farklı renklerle boyanarak süslenmiştir.

Tablo 4. Merkez Camii'nin 2006 yılındaki durumu ile günümüzdeki (2024 yılı) durumunun konum, plan, mimari ve süslemesi açısından karşılaştırılması (devamı)
 Table 4. Comparison of the condition of the Merkez Mosque in 2006 and today (2024) in terms of location, plan, architecture and ornamentation (contiued)

	Günümüzde (2024)	2006 yılında
Tavan-Kubbe	 	
	<p>2006 yılındaki kubbe; düz ahşap tavandadır ve caminin merkezinde yer alan bağdadi kubbe ahşap sütunlarla taşınmaktadır. Kubbenin beyaza boyanan zemini üzerinde kalem işi tekniği ile çiçek ve yaprak motifleri vardır. Çevresindeki ahşap çerçeve de motiflerle süslenmiştir. Maalesef restorasyon çalışmasıyla geleneksel renkli süslemeler yok edilmiştir.</p>	
	Günümüzde (2024)	2006 yılında
Cephe	 	

Tablo 4. Merkez Camii'nin 2006 yılındaki durumu ile günümüzdeki (2024 yılı) durumunun konum, plan, mimari ve süslemesi açısından karşılaştırılması (devamı)
Table 4. Comparison of the condition of the Merkez Mosque in 2006 and today (2024) in terms of location, plan, architecture and ornamentation (contiued)

lemiş, restorasyon uygulaması sırasında ulaşılan yeni bulgular-özgün kot, sıva altından çıkan özgün duvar örgüsü, beton döşeme altından çıkan özgün taş ayaklar, toprak dam ve benzeri veriler ile daha önce yapılan yanlış müdahalelerle kaybolan mimari ve süslemeleri saptanmıştır. Bu çalışma yöredeki benzer camilerin projelendirilmesi ve onarımlarına örnek teşkil etmektedir. Yelkin (2023) tarafından vernaküler mimari mirasın sürdürülebilirliği bağlamında Samsun ili, Asarcık ilçesi ahşap camiler incelenmiş ve Yayla Köyü Camii restorasyon önerisi geliştirilmiştir. Çalık ve Konak (2021) tarafından Doğu Karadeniz kırsal cami mimarisine ilgili olarak Dernekpazarı Kondu Güney Mahallesi Camii'nin ayrıntılı incelemesi ve restorasyon uygulamaları yapılmış ve bu önemli caminin kayıt altına alınması sağlanmıştır. Bu örnek çalışmayla diğer camilerin belgelenmesi ve kayıt altına alınıp arşivlenmesi, gelecek değerlendirme ve müdahalelere ışık tutulmuştur. Kazaz (2016) tarafından Trabzon kırsal camiler yöresel mimarisi, coğrafik konum, sosyal, kültürel ve etnik yapı açısından incelenmiş, görsel tablolar halinde gruplandırılan camiler hakkında bilgi verilmiştir. Küçük (2017) tarafından Trabzon Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of ilçelerindeki Osmanlı dönemine ait bazı ahşap camiler (18-19.yüzyıl) mimari ve süslemeleri ahşap işçiliğine bağlı olarak incelenmiş olup bölgesel tarzdaki özellikleri belirlenmiştir. Özkurk

(2020) tarafından Rize ili ahşap camilerindeki yöresel süslemelerde kullanılan teknik ve motifler incelenmiştir.

Bu çalışmada; Artvin ilinin Borçka ilçesinde 19. yüzyıla tarihlenen ve geleneksel yığma ahşap sistemde inşa edilmiş olan İremet Cami, Muratlı Cami, Düzköy Cami ve Merkez Cami incelenmiştir. Bu dört kırsal ahşap caminin mimari analizleri sonucunda;

- Bu kırsal camilerin biçimlenmesinde coğrafyanın, yörenin sosyal yapısının, ekonomik durumunun, ikliminin ve yörede bulunan malzeme ve yapı sistemlerinin etkili olduğu söylenebilir.

-Kırsal ahşap camilerin Osmanlı Dönemi klasik cami mimarisinden farklı malzeme, boyut, oran, iç mekân ve dış cephe olarak kendine özgü bir karakter sergilediği belirlenmiştir.

-Osmanlı Dönemi klasik cami mimarisinde genellikle külliye içinde yer alan abidevi ve dönemin güç ve otoritesinin hâkim olduğu tasarımların yerine küçük boyutlu, müstakil, mütevazı ve dış cephe olarak da Doğu Karadeniz Bölümü kırsal konut mimarisi ile benzerlik gösteren camiler oldukları görülmüştür.

-İncelenen camilerde malzeme, yapı tekniği, plan kurgusu ve süslemede benzerlikler görülmüş ve

aynı manevi hava hissedilmiştir.

-Merkezi, içe dönük mekânsal şemalar, çevre koşullarına uyum sağlayan yalın çözümler, malzeme çevre malzemelerinin kullanımı, dış cephede gösterişten kaçınan, iç mekânda ise süslemelerle adeta farklı bir dünyaya geçişin sağlandığı ve dünya-ahiret geçişinin dış cephe ve iç mekân farklılaşması ile sağlandığı tespit edilmiştir. Kırsal camiler, insanı dış dünyadan ayıran kapalı mekânlar değildir. Pencereler ile çevresiyle görsel bütünleşme de sağlanmıştır. Cami mimarisi ile cami bahçelerinin yapısal ve bitkisel düzenlemelerin birbiri ile uyum içerisinde olması gerekmektedir (Çorbacı ve ark., 2022b).

-Camiler, kareye yakın plan şeması, kırma çatısı, ahşap malzeme ve yığma yapı sistemleri ile yörenin kırsal ahşap mimarisinin karakterlerini taşımaktadır. Bölgede ağacın yeterince bulunması sebebiyle bu camilerin yapımında ahşap malzeme rahatlıkla kullanılmıştır.

Topografya: Arazinin engebeli oluşu incelenen bu kırsal camilerin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Bu topografya cami planlarının geometrik formunun belirleyicisi olmuş ve planları kareye yakın küçük ölçülerde yapılmışlardır.

Yapı Malzemesi ve Yapım Sistemi: Örnek ahşap camilerde ekolojik çevre şartlarına bağlı olarak, yakın çevredeki ormanlardan malzemeye kolay erişim sağlanmış ve böylece ahşap malzemeye ağırlık verilmiştir. Gerekli durumlarda ise malzeme kullanılmıştır. Harim ve mahfil katlarda ahşap, eğimden dolayı oluşan bodrum katta ise taş malzeme görülmüştür. Yapım sistemi olarak camiler yığma sistemde inşa edilmiştir. Camilerin harim ve mahfil katları ahşap yığma sistemde, subasman ve bodrum katında ise kâgir yığma sistem görülmüştür. Camilerde minber, mihrap, vaaz kürsüsü, tavan ve mahviller ahşaptan yapılmış, süsleme programları da ahşaba uygulanmıştır. Camilerin çatısı dört omuzlu olup çatının yükünü ve ahşap tavanı ahşap ayaklar taşımaktadır ve ayak sayısı mekânın boyutlarına göre değişmektedir.

Plan: Kırsal camilerin planı basit bir plan şemasına sahiptir ve yaklaşık olarak kare formundadır. Tüm camilerin harim kat girişi kible eksenindedir ve incelenen camilerin hepsinde mahfil kat bulunmaktadır. İremit, Düzköy ve Muratlı camilerinde mahfil kat U planlı ve kible yönünde köşk çıkması yer almaktadır. Camilerde son cemaat bölümü vardır. Fakat üç camide de ortak bir tipoloji yoktur. Son cemaat bölümü Camili merkez camisinde açık ve sundurma ile örtülü, Muratlı camisinde üçe bölünmüş, İremit camisinde iki katta, Düzköy camisin-

de ise L planlı olarak tasarlanmıştır. Camiye giriş Muratlı ve İremit camilerinde kuzeyden olurken, Düzköy camiinde ise batı cephededir. Üst örtüsü de dört omuzlu kırma çatıdır. Dış cephede kırma çatı görülürken iç mekânda Muratlı ve İremit cami tavanında bağdadi tekniğinde kubbe vardır. Mimari elemanlardan vaaz kürsüsü sadece Muratlı Camii'nde görülmüş, minber ve mihrap ise tüm camilerde tespit edilmiştir.

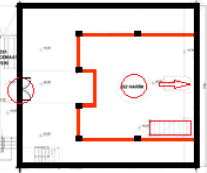

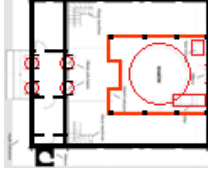
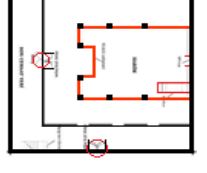

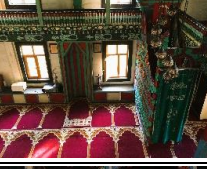
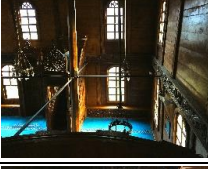

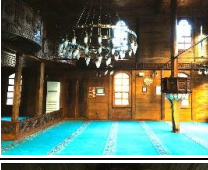

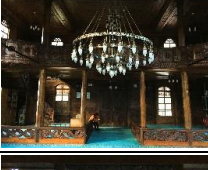

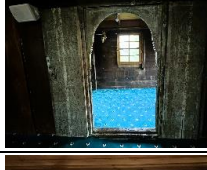

İncelenen Düzköy gibi bazı camilerde bodrum katında medrese olduğu belirlenmiştir. İncelenen üç camide de harim katından başka bir mahfil katı bulunmaktadır. İncelenen camilerde süsleme programı açısından ahşap işçiliğinin en güzel örnekleri tespit edilmiştir. İremit ve Düzköy Camii'nde ahşap süslemeler boyalıdır ve mekân çok renklidir. Artvin ilindeki birçok camide görülen bu boyama özelliği cami mimarisinde özgün karakteristik özellik taşımaktadır. Ancak yapılan yanlış müdahalelerle orijinal halinin boyasız olmasından ötürü boyalardan arındırılmaya çalışılırken ahşap zeminde zarar verilmiştir.

Cephe: İncelenen ahşap camilerin dış yüzeyleri oldukça sadedir ve inşa edildikleri ağaçların karakterini yansıtmaktadır. İremit Camii'nde son cemaat bölümüyle giriş cephesi vurgulanmıştır. Düzköy ve Muratlı camilerinde diğer cephelerden farklı bir cephe anlayışı görülmemiştir. Cephedeki giriş kapıları ahşap malzemeden olup, Düzköy Camii'nde yalın ve süslemesiz, İremit Camii'nin giriş kapısında, Muratlı Camisinde ise son cemaat bölümünden harime geçiş kapısında ahşap süslemelidir. Cephe-lerde pencereler geleneksel konut biçimi ve ölçüleri ile benzerdir. Pencere sayıları cephelere dengeli bir dağılım göstermiş ve iç mekân aydınlık olmuştur. İncelenen kırsal camilerde dört yöne kırma çatı, geleneksel konutlarda olduğu gibi, camiler içinde değişmeyen bir üst örtü olmuş ve cephenin belirgin karakteristiğini oluşturmuştur. Son derece mütevazı olan dış cephe görüntüsünden farklı bir iç mekân anlayışı vardır. Dışarıdan çatıda algılanmayan ama tavanda gizli bir kubbe bulunmaktadır.

Süsleme: ahşap üzerine verilen çeşitli geometrik biçimler, doğadan örnek alınan bitki formları, yapraklar ve dalları ile çiçeklerle oluşturulan süslemeleri ahenk ve renklilik içinde cami iç mekânlarını süslemekte olup oyma, kabartma ve kalem işi süsleme tekniği kullanılmıştır.

Restorasyon çalışmalarının ahşap mimari miraslarımızdan olan ahşap camilerin özgünlüğüne; mimari ve süsleme niteliklerine zarar vermeden yapılması ve geleceğe aktarılması gerekmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Örnek camilerin plan, mimari ve süslemeleri
Table 5. Plan, architecture and decorations of the sample mosques

	İremit Cami-1851	Camili Merkez Cami-1855	Muratlı Cami-1846	Düzköy Cami-1850
Plan				
Cephe				
Mihrap				
Minber				
Mahfil				
Tavan				
Kapı				
Pencere				
Çatı				

Yazar Katkıları

Anafikir/Planlama: B. Çakıroğlu, R. Akat, E. O. Çakıroğlu, T. Taşdemir, Veri toplama/İşleme: B. Çakıroğlu, R. Akat, E. O. Çakıroğlu, T. Taşdemir, Veri analizi ve Yorumlama: B. Çakıroğlu, R. Akat, E. O. Çakıroğlu, T. Taşdemir, Literatür taraması: B. Çakıroğlu, R. Akat, E. O. Çakıroğlu, T. Taşdemir, Yazım: B. Çakıroğlu, R. Akat, E. O. Çakıroğlu, T. Taşdemir, Gözden geçirme ve düzeltme: B. Çakıroğlu, R. Akat, E. O. Çakıroğlu, T. Taşdemir

Kaynaklar

Aydıntan, E., Bektaş, U., ve Pervanoğlu, S., 2024. Trabzon geç dönem Osmanlı kırsal camileri harim kapı kanatlarının süsleme programları üzerine bir monografi. *Karadeniz Araştırmaları* 21(81): 305-328

Aytekin, S. N., 2022. Artvin İli, Şavşat İlçesi'ndeki Ahşap Camilerin Mimari Özellikleri, Koruma Sorunları ve Koruma Yaklaşım Önerileri, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Çorbacı, Ö. L., Oğuztürk, T., ve Ekren, E., 2022a. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ahmet Erdoğan Cami Peyzaj Projesinin bitkisel tasarım açısından değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 63-78

Çorbacı, Ö. L., Oğuztürk, T., Oğuztürk, G. E., Merve, Ü. Ç. O. K., ve Aydın, F., 2022b. Diyarbakır Hz. Süleyman Camii'nin İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilerek Rekreasyonel Olanaklarının Belirlenmesi. *Journal Of Academic Tourism Studies*, 2(2), 106-115.

Coşkun, R., 2021. Artvin Borçka'daki Yığma Ahşap Camilerin İncelenmesi ve İremit Camisi Koruma Projesi Önerisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Çakır, S., 2000. Geleneksel Karadeniz Ahşap Konut Yapım Yönteminin Çağdaş Teknoloji Açısından Değerlendirilmesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul

Çakıroğlu, O., Çakıroğlu, B., Taşdemir, T., 2023. Artvin'de bulunan tarihi camilere ait minber ve kapıların ahşap süsleme programı açısından değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 24(1): 227-248

Çalık, İ., ve Konak, E., 2021. Doğu Karadeniz kırsal cami mimarisinin hayata tutunuşu: Dernekpazarı Kondu Güney Mahallesi Camii ve restorasyonu. *Vakıflar Dergisi* (55): 171-197

Demir, N., 2004. Trabzon ve yöresinde ahşap camiler. *Hacı Bektaş Veli* (29): 169-188

Farrelly, L., 2017. Mimarlık Temelleri 02 Mimarlıkta Yapım + Malzeme. Literatür Yayınları, İstanbul

Fidan, M. E., 2017. Nigali Vadisi Camilerinin İç Mekân Tasarımı Üzerine Bir Araştırma. DOKAP Bölgesi Uluslararası Sempozyumu. 23- 24 Ekim 2017, Trabzon

İzgi, U., 1999. Mimarlıkta Süreç Kavramlar –İlişkiler, Yem Yayın, İstanbul

Karahan, E., 2020. Artvin İli Camili Havzasında Konut Üretimi Tasarım ve Yapım Yöntemlerine İlişkin Model Önerisi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul

Karpuz, H., 1989. Doğu Karadeniz Bölgesinde bazı ahşap camiler. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2(4): 37-45

Kazaz, E., 2016. Trabzon kırsal cami mimarisi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon

Kazaz, E., Tuluk, Ö. İ., 2021. Trabzon bölgesi kırsal camileri: Yer-yapı ilişkisi üzerine morfolojik bir değerlendirme. *Metu Jfa* 38(2): 207-240

Kuban, D., 2019. Mimarlık Kavramları. Yem Yayınları, İstanbul

Küçük, O., 2017. Trabzon Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of ilçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camiler (18-19.yüzyıl), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van

Özkurk, M., 2020. Rize Ahşap Camilerinde Süsleme, Karabük Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük

Sümerkan, M. R., 1990. Biçimlendiren Etkenler Açısından Doğu Karadeniz Kırsal Kesiminde Geleneksel Evlerin Yapı Özellikleri. KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon

Şahin Çelik, E. ve Dişli, G., 2017. Bir kırsal dini mimari örneği olarak Eskişehir, Günyüzü, Kuzören Köyü Camii ve restorasyon uygulamaları. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communitaion-TOJDAC* October 7 (4):611-625

Taşkan, D., 2011. Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Yelkin, B. 2023. Vernaküler Mimari Mirasın Sürdürülebilirliği Bağlamında Samsun İli, Asarcık İlçesi Ahşap Camilerinin İncelenmesi Ve Yayla Köyü Camii Restorasyon Önerisi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul

Yıldız, F. H., 2021. Artvin İli Şavşat İlçesi Camilerinde Ahşap Süslemeler. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun

URL-1. https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Artvin_in_Turkey.svg (Ziyaret Tarihi: 27.08.2024)

URL-2. https://en.wikipedia.org/wiki/Borçka_District (Ziyaret Tarihi: 27.08.2024)

URL-3. www.borcka.bel.tr/sehrin-nufusu-ve-tarihi/ (Ziyaret Tarihi: 17.09.2024)

URL-4. artvin.ktb.gov.tr/TR-55867/camiiler.html (Ziyaret Tarihi: 17.09.2024)